

ZNAČAJ FONDOVA EUROPSKE UNIJE ZA RAZVOJ OBITELJSKIH POLJOPRIVREDNIH GOSPODARSTAVA KRAPINSKO-ZAGORSKE ŽUPANIJE

KRISTINA JAJTIĆ I ALEKSANDAR LUKIĆ

Krapinsko-zagorska županija, prepoznatljiva po brežuljkastom reljefu s malim raštrkanim naseljima, obrađenim površinama i šumama, mijenjala se kroz prošlost pod utjecajem deagrarizacije, deruralizacije i demografskog starenja. No poljoprivreda je još uvijek ukorijenjena u stanovništvu kao način života. Nepostojanje geografskih radova koji se bave vezama i odnosima između poljoprivrede, obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, novih izvora financiranja uslijed ulaska Hrvatske u EU te geografskih sadržaja i procesa u županiji, osnovni je pokretač ovog istraživanja. Svrha toga jest pomoći razumijevanju uloge OPG-a financiranih iz pretpristupnih fondova i *Strukturnih i investicijskih fondova Europske unije* kao pokretača ruralnog razvoja na lokalnoj razini kroz razumijevanje njihovih prednosti, mogućnosti i slabosti.

OSNOVNA OBILJEŽJA POLJOPRIVREDE KRAPINSKO-ZAGORSKE ŽUPANIJE

Sredinom 20. st. višak poljoprivrednog stanovništva, razvoj industrije u Zagrebu, jači razvoj prometa te razvoj djelatnosti nepoljoprivrednih sektora uzrokovali jaku deagrarizaciju i deruralizaciju Krapinsko-zagorske županije. Prometnice su postale osovine urbanizacije, a proces socio-ekonomske transformacije ruralnih naselja prvo zahvatio područja oko njih. Ipak, većina naselja zadržala je seoski karakter u fizionomskom smislu (sl.1.) (Lukić 2012). Cvitanović (2014) navodi podatak da se čak 89 % kućanstava Krapinsko-zagorske županije bavi

nekim oblikom poljoprivrede, a broj stanovnika koji ostvaruje prihode od poljoprivrede raste od istoka prema zapadu (Popis stanovništva 2011a).

U dolinskom dijelu u kojem su sve važne prometnice ili u višem, brežuljkastom dijelu koji je dobro povezan s centrima rada, stanovništvo je zaposleno u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima ili svakodnevno migrira na posao u drugu županiju, i ako se bavi poljoprivredom, glavne prihode ipak ne ostvaruje poljoprivredom. Ekstenzivnom poljoprivredom stanovništvo se uglavnom bavi u pograničnom/zapadnijem dijelu županije u naseljima udaljenijim od glavnih prometnica gdje se zbog loše demo-

Sl. 1. Karakteristični kulturni pejzaž Krapinsko-zagorske županije

grafske slike i fizičko-geografskih faktora nisu razvile ostale više dohodovne djelatnosti.

Trend promjene načina korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova u razdoblju od 1978. do 2011. godine pokazatelj je promjenjive važnosti poljoprivrede:

- do 1991. godine *zarastanje obrađenih površina u travnjake i pretvaranje šumskih površina u travnjake*
- od 1991. godine *pretvaranje travnjaka u obrađene površine*, kao posljedica agrarne intenzifikacije i pada zaposlenosti koji utječe na izbor alternativnih načina zarade tj. okretanje poljoprivredi te *zarastanje obrađenih površina u travnjake* uz autocestu i državnu cestu D24 zbog pada broja stanovnika, starenja i porasta broja visokoobrazovanih (Cvitanović 2014).

Više od polovice poljoprivrednog zemljišta, veličine je od 1 do 3 ha, a prosječno kućanstvo, čiji se broj smanjio 3,3 puta u deset godina (Popis stanovništva 2011b), imalo je prosječno 5,5

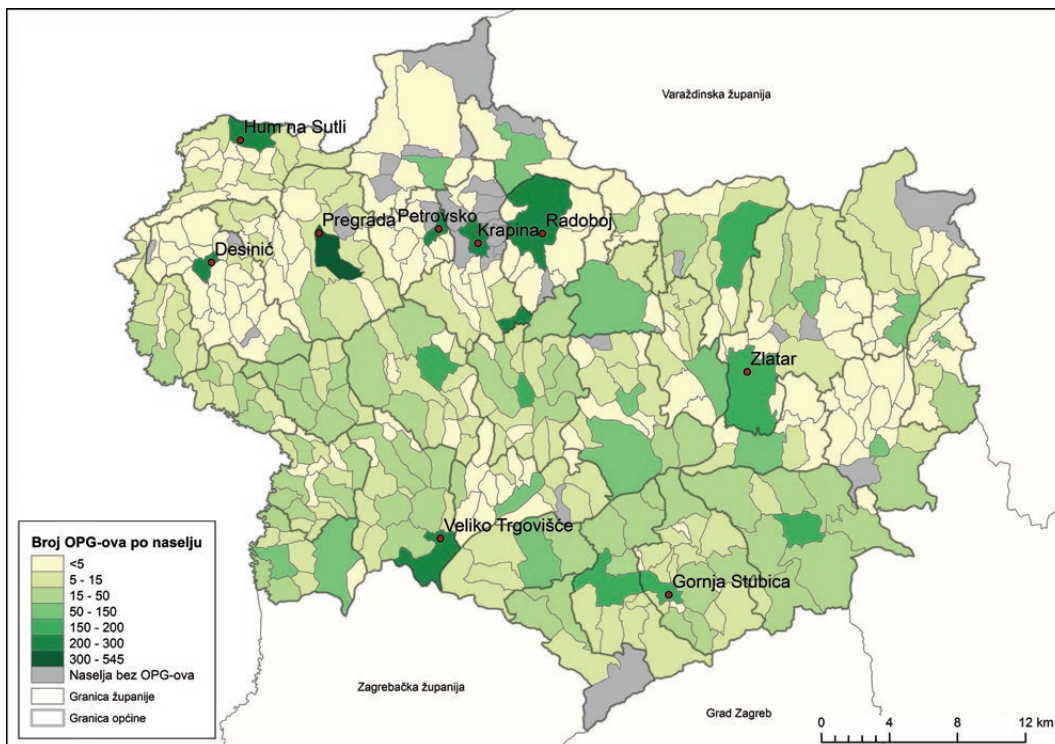
parcela raspršenih po naseljima (Partnersko vijeće za tržište rada KZZ 2014).

Prema Popisu stanovništva 2001. godine udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu županije iznosio je 12,3 %, dok je više od 84 % poljoprivrednog stanovništva bilo aktivno poljoprivredno stanovništvo.¹

OBITELJSKA POLJOPRIVREDNA GOSPODARSTVA

Obiteljska poljoprivredna gospodarstva djeluju na lokalnoj razini i omogućuju aktivno sudjelovanje pojedinca ili obitelji u opskrbi šire zajednice

¹ Budući da se ukupno stanovništvo županije u razdoblju od 2001. do 2011. smanjilo sa 142 432 na 132 892, odnosno za oko 10 000 ili 6,7 %, za pretpostaviti je da se poljoprivredno stanovništvo smanjilo za nešto više od 1 000 stanovnika, čime se dolazi do podjednagog udjela od 11 do 12 % poljoprivrednog stanovništva 2011. godine. No, uzevši u obzir povećanje broja OPG-a u posljednjem međupopisnom razdoblju, za očekivati je da se broj poljoprivrednog stanovništva povećao u odnosu na 2001. godinu. Ta će pretpostavka biti obrađena u sljedećem poglavlju.

Sl. 2. Broj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava po općinama 2015. g (APPRRR 2015a)

ili neke prostorne jedinice lokalnim prehrambenim proizvodima. U odnosu na 2003. godinu broj OPG-a se udvostručio pa ih je krajem 2015. godine bilo registrirano 8 426 (APPRRR 2015a). U posljednjem trogodišnjem razdoblju postoji trend stagnacije i/ili pada broja OPG-a. To je uglavnom posljedica ulaska Hrvatske u Europsku uniju i zapošljavanjem ili preseljenjem obitelji ili dijela obitelji u države članice EU, posebno u Njemačku, i prestankom bavljenjem poljoprivredom zbog smrti starijih nositelja i odjavljivanjem tih OPG-a.

GEOGRAFSKI ASPEKT OPG-OVA

Jedan od važnijih aspekata OPG-a jest lokacija u prostoru županije. Apsolutno najveći broj OPG-a jest u naseljima s najvećim brojem stanovnika i naseljima uz glavne prometnice (sl.2.). Značajno je i da je u svim općinama

najveći broj OPG-ova upravo u naseljima koja su središta tih općina.² Približno 7 % naselja,

² Velik broj OPG-a u nekim naseljima morao bi značiti da velik broj stanovnika prihode ostvaruje poljoprivrednom djelatnošću jer upis u Upisnik poljoprivrednika obavezan za ona gospodarstva koja svoje proizvode prodaju na tržištu (*Savjetodavna služba, 2014*). Usporedbom podataka o izvorima prihoda te podataka u ovom poglavlju, dolazimo do nelogičnosti da neka naselja u kojima vrlo mali ili mali broj stanovnika ima prihode od poljoprivrede imaju najveći broj OPG-a i članova. Pogrešno bi bilo zanemariti činjenicu da se prvi podaci odnose na 2011. dok se drugi podaci odnose na 2015. godinu. Pretpostavka je da je nesklad broja stanovništva koje ima prihode od poljoprivrede i broja OPG-a i njihovih članova, rezultat stanovništva koje prima starosnu mirovinu/ostale mirovine ili prihode od stalnog rada. Oni su uz stanovništvo kojem je poljoprivreda glavni izvor prihoda glavni nositelji OPG-a. Pretpostavka da su prihodi koje oni ostvaruje djelatnošću na OPG-ima sekundarni, niski ili njima manje važni te ih uglavnom nije spominjalo. Ne smije se isključiti činjenica da je dio OPG-a prijavljen i registriran, ali se na tim gospodarstvima iz određenih razloga ne ostvaruju prihodi od prodaje poljoprivrednih proizvoda.

u rubnim i/ili najvišim dijelovima županije čije je stanovništvo zaposleno i više gravitira Varaždinskoj županiji ili su smještena oko centra Krapine, nema niti jedan registriran OPG. U većini naselja u općinama Kraljevec na Sutli, Sveti Križ Začretje, Zagorska Sela, Pregrada i Krapinske Toplice broj stanovnika s prihodi- ma od poljoprivrede odgovara velikom broju OPG-a i broju stanovnika na OPG-u (APPRRR 2015a).

Analiza provedena Globalnim Moranovim indeksom pokazala je da su OPG disperzno raspoređena, raspršena u Krapinsko-zagorskoj županiji.³ Ipak, izdvojena je grupa u kojem su naselja s velikim brojem OPG-a u susjedstvu s naseljima s velikim brojem OPG-a, i to u južnom dijelu županije u naseljima Donja i Gornja Stubica. Izdvojena su i naselja koja vrijednošću odskakuju od ukupnog područja, tzv. *outliers*.

Ta su naselja, vrlo velikog broja OPG-a koja graniče s naseljima s vrlo malim brojem OPG-a, smještena u nizinskom ili dolinskom dijelu županije zbog utjecaj nižeg, pogodnijeg i plodnijeg reljefa, ali i koncentracije stanovništva, veće gustoće naseljenosti, ali i velikog broja starog stanovništva koje se uglavnom bavi poljoprivredom. Taj proces grupiranja OPG-a u dinamična i dostupnija naselja uz glavne prometnice potvrđuje polarizaciju u prostoru i sa aspekta poljoprivrede što je problem s kojim se prilikom planiranja ruralnog razvoja treba suočiti.

OBILJEŽJA OPG-OVA

Gotovo 70 % svih nositelja OPG-a u županiji jesu muškarci (APPRRR 2015a). Naselja u ko-

³ U pravilu takav disperzan uzorak znači da u prostoru djeluju određeni konkurentski ili kompetitivni procesi ili obilježja koji rezultiraju time da se pojave visoke vrijednosti nalaze uz pojave niske vrijednosti (ArcGIS Pro, 2016). To znači da nema posebno velikog grupiranja ili klasteriranja naselja prema istim, ili velikim ili malim, vrijednostima, u ovom slučaju prema broju OPG-a, u nekom određenom dijelu županije.

jima su žene nositeljice jesu raštrkana u prostoru, imaju uglavnom vrlo mali broj OPG-a, a čine ih mala sela do 600 stanovnika u kojima je vrlo veliki indeks starosti. Oko 35 % svih nositelja OPG-a jesu osobe starije od 65 godina, a polovica svih nositelja jest starija od 60 godina (APPRRR 2015a). Duboka starost nositelja dolazi do izražaja upravo u općinama spomenutim u prethodnom poglavlju u kojima je velik broj OPG-a, a mali broj stanovnika koji imaju prihode od njih.

Na razini općina vidljivo jest da veći udio nezavršene osnovne škole imaju uglavnom nositelji OPG-a u zapadnom dijelu županije, ali i u nekim općinama u istočnom dijelu. Najmanji udjeli nositelja OPG-a s nezavršenom školom, ali ujedno i najveći postotak nositelja sa višom školom ili fakultetom imaju općine u kojima su dinamična naselja bolje demografske i gospodarske situacije: gradovi Zabok, Oroslavje, Stubičke Toplice, Krapina, te Zlatar-Bistrica i Konjščina (APPRRR 2015a). Primijećen je rast broja OPG-a koji se bave integriranom proizvodnjom različitih kultura te ekološkom poljoprivredom, a s obzirom da se povećava broj visokoobrazovanog stanovništva u županiji, može se zaključiti da je u porastu broj OPG-a čiji su nositelji visokoobrazovane osobe (Partnersko vijeće za tržište rada KZZ 2014) koje češće zagovaraju ekološku ili integriranu proizvodnju (Pejnović i dr. 2012).

Od ukupno 8 426 OPG-a na njih 45 % aktivan je samo nositelj, odnosno imaju 0 članova, a 33 % ima još jednog člana.⁴ I u ovom se slučaju naselja s 0 ili jednim članom poklapa s naseljima s malim brojem stanovnika s prihodi- ma od poljoprivrede, a velikim brojem OPG-a.

⁴ Članom i/ili nositeljem obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva smatraju se punoljetne osobe koje stalno i/ili povremeno rade na gospodarstvu, a članovi su istog kućanstva i imaju prebivalište na istoj adresi (Pravilnik o upisniku poljoprivrednih gospodarstava, n.d.). Prema broju članova OPG su podijeljeni na sedam kategorija: 0 (aktivan je samo nositelj OPG-a), 1, 2, 3, 4, 5 i maksimalno šest članova.

Budući da prosječan broj osoba po kućanstvu iznosi 3,13 osoba (Popis stanovništva 2011b), a prosječan broj članova OPG-a iznosi 1,34 (APRRR 2015a), to znači da najmanje jedna osoba u prosječnom kućanstvu, koje ima OPG s 3 ili 4 člana kućanstva, nisu upisane kao član na OPG-u jer se čak ni povremeno ne bave poljoprivredom ili radom na gospodarstvu. To je stanovništvo uglavnom mlađe životne dobi, maloljetno je, školuje se ili radi izvan poljoprivrednih djelatnosti. S obzirom na praksu nasljeđivanja OPG-a nakon smrti nositelja ili drugog razloga za prestanak upravljanja gospodarstvom, ti su članovi obitelji glavni nasljednici. O tom stanovništvu ovisi nastavak djelatnosti na OPG-u.

VAŽNOST FONDOVA EU ZA OBITELJSKA POLJOPRIVREDNA GOSPODARSTVA

Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj (engl. EAFRD) koji financira mjere iz Programa ruralnog razvoja i Europski fond za garancije u poljoprivredi (engl. EAGF) kao dio ESI fondova te IPARD program najvažniji su financijski programi Europske unije za obiteljska poljoprivredna gospodarstva. Mogućnosti i prilike koje je nudio IPARD program u Krapinsko-zagorskoj županiji uglavnom nisu iskorištene jer je do 2013. godine prijavljeno, ugovoreno i isplaćeno ukupno samo 5 projekata u cijeloj županiji (ZARA 2015), a od 2013. do 2016. godine isplaćena su samo 3 OPG-a.

Ni prilike iz EAFRD-a nisu iskorištene jer su do srpnja 2016. godine samo dvama OPG-ima u Kraljevcu na Sutli i Humu na Sutli odobrena i isplaćene potpore za Mjeru 4 (APRRR 2016b) i 24 poljoprivrednim gospodarstvima od kojih su četiri OPG-a iz Radoboja, Stubičkih toplica, Krapine i Pregrade za Mjeru 6 (APRRR 2016a). Iz EAGF-a isplaćeno je 5543 poljoprivrednika, odnosno oko 65 % OPG-a na području Krapinsko-zagorske županije (APRRR 2015b).

PRIMJERI (DOBRE) PRAKSE

Izabran je jedan korisnik sredstava iz fondova Europske unije obrađenih u prethodnom poglavlju, a koji u različitim sektorima, demografskom, gospodarskom i socijalnom, predstavljaju trendove i ocrtavaju situaciju u županiji.⁵

OPG IZ STUBIČKIH TOPLICA

OPG osnovan 2013. godine koji je u procesu korištenja sredstava iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj ima prijavljenu djelatnost uzgoja peradi, odnosno kokoši *hrvatica*. Nositelj OPG-a prema dobi spada u kategoriju od 41 do 45 godina, muškog je spola i ima srednju stručnu spremu. Glavne izvore prihoda do osnivanja OPG-a ostvarivao je stalnim radom. Od 2016. g. mirovina mu postaje osnovni dohodak pa su glavni razlozi za osnivanje OPG-a dodatni prihodi. Kućanstvo uz njega ukupno pet članova, ali OPG ima prijavljeno nula članova, što znači da na gospodarstvu radi samo nositelj, a ostali članovi kućanstva nisu prijavljeni kao članovi obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva. Supruga nositelja OPG-a također spada u dobnu skupinu od 41 do 45 godina i

⁵ Svi podaci vezani uz korisnike i sredstva koja su dobili iz fondova prikupljeni su intervjuom tako što su svim korisnicima postavljena ista pitanja, i to uglavnom pitanja otvorenog tipa. Prvi dio pitanja bio je vezan uz podatke o nositelju OPG-a: dob, spol, stručna sprema i izvor prihoda. Drugi dio obuhvatio je pitanja vezana uz članove zajedničkog kućanstva: broj, srodstvo s nositeljem OPG-a, dob, stručna sprema i izvori prihoda te pitanja vezana uz članove obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva. Treći dio pitanja bio je vezan uz poljoprivredno zemljište u vlasništvu, površinu posjeda ili zemljišta, broj parcela, kulture/usjeve i stoku, odnosno osnivanje obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva, razlozima bavljenja poljoprivredom, ali i planovima za budućnost vezanim uz OPG. Četvrti dio pitanja odnosio se na fondove i sredstva iz Europske unije: način informiranja o fondovima, postupku prijave, troškovima prijave, uvjetima i obavezama korisnika, iskustvima poznanika, pomoći i ulozi županije, općine i lokalnih aktera, ostvarenju planova za koje su namijenjena sredstva te budućim planovima vezanim za prijavljivanje na natječaje.

ima srednju stručnu spremu, majka nositelja je u mirovini, sin spada u dobnu skupinu od 21 do 25 godina, ima srednju stručnu spremu i zaposlen je u nepoljoprivrednim djelatnostima, a kći spada u dobnu skupinu od 16 do 20 godina i još se školuje. Oni nisu prijavljeni kao članovi OPG-a jer se ni stalno ni povremeno ne bave niti će se baviti poljoprivrednom djelatnošću na gospodarstvu. Vlasnik OPG-a posjeduje ukupno 1 ha poljoprivrednog zemljišta na 5 raštrkanih parcela što se poklapa s brojem parcela koje stanovništvo županije uglavnom posjeduje. Neobrađeni dio čine travnjaci, dok su na obrađenom biljne kulture, pšenica i kukuruz. Uz mogućnost ostvarivanja sekundarnih prihoda od poljoprivrede, kao drugi razlog bavljenja poljoprivredom navodi tradiciju, odnosno način života kakvim su prije živjeli i njegovi roditelji. Još jedan od razloga uzgoja upravo kokoši *hrvatica* navodi i poticaje po jednoj jedinki kokoši koje država isplaćuje poljoprivrednicima koji se bave uzgojem te vrste kokoši. Nositelj je za postojanje i financiranje Mjere 6 saznao samostalnim slučajnim istraživanjem na internetu, što znači da na razini županije i općina uglavnom ne postoji praksa ili struktura koja bi omogućila pravodobno, brzo i korisno poticanje ili informiranje poljoprivrednika o mogućnostima koje nude fondovi. Ipak, postojala je namjera prijavljivanja za neku vrstu poticaja ili mjera koje bi mu omogućile pokretanje OPG-a. Upravo nepostojanje boljeg i efikasnijeg sustava za informiranje o fondovima EU ističe kao jednu od prepreka za ostvarivanje boljih rezultata što se tiče korištenja sredstava iz njih. Tome svjedoči i činjenica da se uz njega ukupno samo 35 poljoprivrednika prijavilo za dobivanje potpore iz različitih Mjera ruralnog razvoja 2015. godine. Ipak navodi da, nakon što se poljoprivrednik odluči prijaviti na natječaj, nadležne institucije na području županije, Zagorska razvojna agencije i Savje-

todayna služba za poljoprivredu, ribarstvo i šumarstvo, imaju veliku ulogu u informiranju i pomoći vezane uz papirologiju i koracima prilikom izrade ekonomskog plana za prijavu na natječaj. Krapinsko-zagorska je županija sudjelovala u financiranju izrade planova za prijavu na natječaj s 50 %-tnim udjelom sredstava koji su utrošeni u izradu. Isto tako, nadležne agencije i službe u županiji uputile su nositelja OPG-a na obiteljska poljoprivredna gospodarstva u županiji koja se bave istim djelatnostima kako bi se steklo iskustvo, dobili savjeti, dobio uvid u način na koji se takvim gospodarstvima upravlja, ali i upozorilo i na prepreke i troškove na koje se nailazi.

Jedan od prihvatljivih troškova unutar Mjere 6 jest nabava mehanizacije koja služi za lakše obavljanje djelatnosti na OPG-u. Budući da će se hrana proizvoditi na vlastitom zemljištu s postojećom mehanizacijom, nabavljeni su neki drugi strojevi. Svaki korisnik koji je ostvario pravo na potporu iz Mjere 6, ima pravo na dobivanje bespovratnih sredstava u dvije rate. Prva rata koja iznosi pola ukupne potpore dobije se nekoliko tjedana nakon objave popisa korisnika, a druga se rata mora zatražiti tek nakon što se ostvari plan izgradnje prostora i kupnje pilića. To nužno znači da korisnik da bi to ostvario mora, uz prvu ratu potpore, uložiti vlastita sredstva u vrijednosti prve rate kako bi mogao ispoštovati sve obaveze. Iako su sredstva bespovratna, korisnik se mora pridržavati obaveza i uvjeta ili u protivnom mora vratiti sva dobivena sredstva. Jedna od najvažnijih obaveza nositelja jest realizacija svih planova i početak uzgoja u roku od tri godine od primitka sredstava, što je započelo početkom srpnja 2016. godine. Tržište za proizvode tog OPG-a već je osigurano, i to slastičarnice i pekarnice na području županije. Postoji namjera prijavljivanja na buduće natječaja za mjere iz Programa ruralnog razvoja kako bi se moglo kupiti još

dodatnih hektara zemljišta i omogućiti okrupnjavanje raštrkanih parcela postojećeg zemljišta i povećati proizvodnju hrane.

OPG IZ RADOBOJA

Ovaj je OPG bilo prvo takvo gospodarstvo na području Krapinsko-zagorske županije kojem su odobrena i isplaćena sredstva iz IPARD programa za 2013. godinu. OPG jest osnovan 2009. godine na temelju jednog hektara zemljišta. Osnovna, primarna djelatnost na OPG-u jest proizvodnja i prodaja jezgričavog i koštuničavog voća, odnosno krušaka, jabuka i trešanja. Nositeljica OPG-a spada u dobnu skupinu od 45 do 50 godina, ima srednju stručnu spremu i glavne prihode ostvaruje stalnim radom. OPG ima prijavljena 2 člana, nositeljicu i njezinog supruga koji također spada u dobnu skupnu od 45 do 50 godina, ima srednju stručnu spremu i glavne prihode ostvaruje stalnim radom. Ipak, kućanstvo u kojem žive ima, uz njih, još dva člana, sina i kćer, od kojih su oba studenti koji spadaju u dobnu skupinu od 26 do 30 godina, nisu upisani kao članovi na OPG-u, ali sudjeluju u radovima na gospodarstvu.

Prvotni plan uključivao jest sadnju 1000 sadnica no zbog nedostataka prostora na parceli koja je bila u njihovom vlasništvu, trebalo je dokupiti dio parcela, a dio postojeće parcele iskrčiti jer je obrasla šumom. S obzirom da su parcele, koje su okruživale njihovu, bile 10 godina korištene od strane drugih ljudi prilikom prijavljivanja na natječaj za sredstva iz IPARD-a, jedan od osnovnih uvjeta bio je rješavanje pitanja vlasništva, odnosno gruntovnice. U 2016. godini posjeduju ukupno 3,5 ha zemljišta na jednoj parceli od kojih je najveći dio obrađen i na njemu su zasađene kruške, jabuke i višnje. Manji dio zauzima šuma ariša koja se planira iskrčiti, iz te drvne mase sagraditi drvene kućice i pokrenuti agroturizam. Posjed, odnosno

obrađeni dio parcele ne može se više širiti zbog velikog nagiba na rubnim dijelovima zbog čega su oni nepogodni za obradu.

Jedan od glavnih razloga za pokretanje OPG-a na kojem se uzgajaju kruške jesu poticaji koje je davala Krapinsko-zagorska županija za trajne nasade do 2009. godine. Kreditima je bilo financirano ograđivanje nasada jer je prve godine nakon sadnje gotovo 400 sadnica bilo oštećeno zbog najezde zečeva na sadnice. Nositeljica OPG-a navodi da natječaj za IPARD program nije bio objavljen, obitelj ne bi krenula u proces jačeg širenja i opremanja voćnjaka. Kao i u prethodnom primjeru, glavni izvor informacija za IPARD program bio je internet. Nositeljica ističe da pomoći od strane ZARA-e kao u prethodnom primjeru nije bilo.

Sa sredstvima iz IPARD programa posađeno je novih 1000 sadnica krušaka, nabavljena je mehanizacija koja je smanjila fizički rad članova OPG-a sustava za navodnjavanje koji uključuje izgradnju jezera te sustava za zaštitu od tuče. Također, jedan od uvjeta vezanih uz sredstva iz IPARD-a jest zabrana mijenjanja vlasnika, odnosno nositelja OPG-a u roku od 5 godina od primitka sredstava što predstavlja problem jer se vlasništvo želi prenijeti na sina. Kada bi se to ostvarilo, OPG bi se mogao prijaviti na mjere Programa ruralnog razvoja, odnosno podmjere 6.1. koja uključuje potporu za pokretanje poslovanja mladim poljoprivrednicima čija bi se sredstva uložila u pokretanje sustava protiv zamrzavanja nasada. Fizičko-geografske karakteristike županije s jedne strane pogoduju, a s druge strane ograničavaju uzgoj krušaka. Budući da je voćnjak na nadmorskoj visini višoj od 400 metara, kvaliteta krušaka je bolja, a dimenzije su veće od plodova iz istih sadnica na nižim nadmorskim visinama. Ipak, klimatološki faktori, od kojih je glavni mraz, su ograničavajući čimbenik uzgoja. S obzirom na iznimno velike troškove ulaganja u sadnice,

mehanizaciju, sustave za navodnjavanje i zaštitu od tuče, ograđivanje voćnjaka i izgradnju i opremanje gospodarske zgrade, fizička vrijednost OPG-a iznosi i nekoliko milijuna kuna. No, budući da maksimalan urod još nije postignut, prihodi OPG-a su relativno mali u usporedbi s troškovima ulaganja. S obzirom da je mraz ošteti plodove, većina uroda 2016. godine označena je trećom klasom što ograničava suradnju s otkupljivačima zbog čega se OPG mora na tržištu pojavljivati sam.

Budući planovi uključuju prijavljivanje na natječaje za sredstva iz Europske unije za razne strojeve za preradu plodova kako bi mogli ostvariti dodatnu vrijednost i prijaviti dodatne djelatnosti na OPG-u. Jedan od njih jest i stroj za proizvodnju soka od krušaka čime bi se kompletirala ponuda proizvoda za cijelu godinu koju OPG nudi. Glavni cilj OPG-a jest opskrba stanovništva županije svježim voćem kroz veći dio godine, a ostali dio godine proizvodi od krušaka, i to sa sokovima, džemovima, rakijama, kompotima i sl. Jedan od važnijih ciljeva jest i suradnja s vrtićima i osnovnim školama na području županije kako bi se potaknula zdravija prehrana djece domaćim voćem provjerene kvalitete. Budući da ti ciljevi još nisu ostvareni, kruške i proizvodi od krušaka prodaju se na tržnicama u Zagrebu i u županiji, i to stalnim kupcima. Osim područja Krapinsko-zagorske županije i grada Zagreba, izrađen je plan proširenja tržišta i na grad Rijeku. Glavnu ulogu u tome imat će sredstva iz fondova Europske unije kako bi se mogla proširiti proizvodnja i povećati urod.

FUNKCIJE FONDOVA EU U KRAPINSKO-ZAGORSKOJ ŽUPANIJI

Osnovna uloga fondova Europske unije jest smanjenje regionalnih razlika između zemalja članica i provođenje različitih razvojnih politika, poput mjera ruralnog razvoja (Šostar i Dev-

čić, 2011). Na županijskoj je razini uloga i funkcija fondova još veća s obzirom da sredstva iz fondova mogu nadomjestiti nedostatak sredstava iz proračuna županije i time financirati mjere koje bi omogućile ostanak ljudi na ruralnim područjima, zaustavile napuštanje poljoprivrede, poboljšale kvalitetu života u ruralnim područjima, odnosno revitalizirale selo i povećale njegovu privlačnost, ne samo za stanovanje nego i zaposlenje. Stoga bi se revitalizacija sela i ruralnih područja mogla smatrati glavnom funkcijom proučavanih fondova Europske unije što izravno proizlazi iz uloge financiranja različitih mjera kojima se to postiže. Budući da se 2014. godine najviše poljoprivrednika prijavilo za mjeru potpore samoopskrbnim gospodarstvima, i to njih 1835, može se zaključiti ne samo da postoji potreba već i interes poljoprivrednika za dodatnim sredstvima iz vanjskih izvora koja bi im omogućila razvoj gospodarstva, poput proširenja proizvodnje, proširenja ponude i usluga, smanjenje fizičkog napora i sl. U istu kategoriju potpora koje županija isplaćuje iz proračuna ulaze i potpore na dohodak iz EAGF-a jer ih prima najveći broj poljoprivrednih gospodarstava. Ipak, mali broj prijavljenih i isplaćenih korisnika iz IPARD-a i EAFRD-a svjedoči neiskorištenosti velikih potencijala koje ta dva fonda nude i neispunjenosti funkcija koje imaju te potvrđuje činjenicu da je korištenje fondova češće iznimka nego pravilo. Javlja se veliki nesklad između potreba, interesa i iskorištenosti sredstava iz ta dva fonda. Glavni razlozi tome jesu mali broj prijava zbog neinformiranosti, skeptičnosti poljoprivrednika, straha od velikih troškova prijave, odbijanje prijave zbog neprihvatljivosti ulaganja, krive i nepotpune dokumentacije ili neudovoljavanje kriterija (ZARA 2015). Glavni uzrok tome jest starost nositelja OPG-a i relativno loša obrazovna struktura nositelja. Ipak, na temelju intervjuiranja i razgovora s nositeljima OPG-a kojima

se odobrena sredstva iz fondova EU mogu se definirati neke od osnovnih funkcija fondova za njih. Značajno je da su samo dva OPG-a koja su dobila sredstva iz fondova Europske unije iz urbanih naselja dok je ostalih sedam iz ruralnih naselja te da su svi nositelji tih OPG-a stariji od 40 godina. Važno jest i da je na prvom OPG-u aktivan samo nositelj, dok je u drugom aktivno cijelo kućanstvo. Isto tako, samo dva od svih OPG-a korisnika sredstava nemaju prijavljene prihode od poljoprivrede.

Dvije su glavne uloge fondova za ta istraživana gospodarstva: *uloga pokretača obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva*, kao u prvom primjeru, i *uloga prilike za poboljšanje stanja postojećeg OPG-a*, kao u drugom primjeru. Obje su dio financijskog aspekta koji im je omogućio povrat sredstava koja su uložena i iskorištena za nabavu različite mehanizacije čime se smanjio fizički rad članova na gospodarstvu, povećanje proizvodnje nabavom sadnica ili životinja čime su se omogućili veći prihodi od prodaje proizvoda i kupovanje zemljišta koje okružuje ono u vlasništvu kako bi se okrupnio posjed i također povećala proizvodnja. Osnovna funkcija koja proizlazi iz toga jest olakšanje rada i života na OPG-u, a time i neizravno napuštanje percepcije o poljoprivredi kao djelat-

nosti koja zahtjeva veliki napor, trud i uloženo vrijeme, a daje vrlo malo. To prije svega utječe na privlačnost poljoprivrede za mlade koji kao članovi na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu sudjeluju u radovima, koji su potencijalni nositelji tih gospodarstava i novi korisnici sredstava iz fondova. Iako je tradicija i način života te mišljenje da je zapuštena zemlja sramota kod starijih nositelja OPG-a još uvijek jedan od glavnih razloga za bavljenje poljoprivredom, kod mladih, budućih nositelja odlučujuću ulogu za napuštanje poljoprivrede ima upravo ta percepcija o teškom radu, zaostalosti i neprivačnosti poljoprivrede, dok za bavljenje poljoprivredom važnu ulogu ima koncept zdravog života, ekološke poljoprivrede i održivog gospodarstva. S obzirom na neprestano smanjenje broja stanovnika i iseljavanje mladog stanovništva, fondovi EU trebali bi imati veliku ulogu za mlade poljoprivrednike koje se njima može i mora potaknuti na ostatak u ruralnim područjima i nastavak bavljenja poljoprivredom. To potvrđuje činjenica da se u dva intervjuirana OPG-a vlasništvo želi preneti na mlađe članove OPG-a ili kućanstva koji bi se tada mogli prijaviti na natječaje iz mjera financiranih fondovima. To je jedan od uvjeta u kojima ruralna područja mogu opstati.

ZAKLJUČAK

Tradicija i način života održavaju poljoprivredu kao djelatnost kojom se bavi većina kućanstava, ali različitim intenzitetom i značajem. Upravo se zbog toga poljoprivreda zadržava u rukama obitelji, a obiteljska poljoprivredna gospodarstva su najznačajniji oblik bavljenja poljoprivredom. Nepovoljna obrazovna i dobna struktura nositelja OPG-a glavne su prepreke jačem razvoju poljoprivrede u županiji. Iseljavanje i preseljenje stanovništva iz županije i unutar županije utjecali su na koncentraciju stanovništva u urbanim područjima ili središnjim naseljima općina. Zbog toga se i većina OPG-a koncentrira u središnjim naseljima općina. U tim je naseljima poljoprivreda tek dopunska djelatnost jer iako imaju apsolutno najveći broj OPG-a, prihode od poljoprivrede ima vrlo mali broj stanovnika jer većina članova na OPG-u zaposlena u nepoljoprivrednim djelatnostima i poljoprivredom se bavi u slobodno vrijeme. Velik broj OPG-a u tim naseljima ne ispunjava svoju funkciju jer nemaju prihode od poljoprivrede, a većina se ne može smatrati ni „obiteljskim“ jer na njima ne radi cijela obitelj nego samo jedan član. Ipak, postoje naselja koja imaju velike

udjele stanovništva s prihodima od poljoprivrede koji se uglavnom poklapaju s brojem članova na OPG-u. Važan aspekt za ta naselja i obiteljska poljoprivredna gospodarstva jesu sredstva iz fondova Europske unije. Iako je zbog ukupno male iskorištenosti sredstava iz fondova namijenjenih poljoprivrednicima, funkcija fondova na razini županije još uvijek neispunjena, na razini jedinog OPG-a uloga sredstava bila je vrlo velika jer im je omogućila postojanje. Važnost fondova još je i veća ako se uzme u obzir da je većina OPG-a korisnika sredstava upravo iz karakterističnih ruralnih dijelova općina. Značajno je i što će se u nekim od tih naselja vlasništvo i djelatnosti na OPG-u prenijeti na mlađe članove koji će se opet prijavljivati na natječaje za dodjelu sredstava iz fondova. Ipak, ako se u obzir uzme koncentracija OPG-a u urbanim/urbaniziranim naseljima, bez obzira na manje značajne prihode od poljoprivrede u tim kućanstvima, a manja koncentracija OPG-a u karakterističnim ruralnim područjima, pretpostavka o OPG-ima kao nositeljima ruralnog razvoja djelomično se može odbaciti. Poljoprivreda je smanjenog intenziteta, ali ne napušta se ni u urbaniziranim dijelovima županije, nego se tamo koncentrira, ali kao dopuna prihodima. Statistički su veće šanse da će se nositelji OPG-a u tim naseljima u sljedećem razdoblju prijavljivati za potpore iz EU čime će se financirati različite razvojne mjere. Ipak, ta se pretpostavka može potvrditi zbog toga što su upravo u najruralnijim dijelovima županije trenutni korisnici sredstava iz fondova EU. Napokon, opasnost od potpunog izumiranja ruralnih područja i koncentracije stanovništva u tim, tzv. urbanim područjima u županiji može dovesti do nestanka (svrhe) OPG-a. Zbog toga bi fondovi EU morali biti jedna od spona između poljoprivrednika, obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva i sela. Ipak, postavlja se pitanje može li se zaustaviti iseljavanje mladog stanovništva iz zabačenih ruralnih naselja tek kad se stvore uvjeti za razvoj poljoprivrede i/ili će se poljoprivreda jače razviti tek kad se zaustavi iseljavanje. To su dva isprepletana i povezana procesa, a sredstva iz fondova Europske unije mogu biti odgovor ili poticaj u oba slučaja. Zbog toga sadašnji stupanj iskorištenosti fondova ima puno veću težinu, iako je relativno mali u odnosu na potencijale, jer su se sredstva uglavnom koncentrirala u onim naseljima u kojima mogu utjecati na ostanak mladih (poljoprivrednika) na selu.

LITERATURA

CVITANOVIĆ, M. (2014): *Promjene zemljišnog pokrova i načina korištenja zemljišta u Krapinsko-zagorskoj županiji od 1978. do 2011. godine*, Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Zagreb.

LUKIĆ, A. (2012): *Mozaik izvan grada – tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*, Meridijani, Samobor.

PEJNOVIĆ, D., CIGANOVIĆ, A., VALJAK, V. (2012): *Ekološka poljoprivreda Hrvatske: Problemi i mogućnosti razvoja*, *Hrvatski geografski glasnik* 74 (1), 141-159.

ŠOSTAR, M., DEVČIĆ, A. (2011): *Fondovi Europske unije i drugi dostupni izvori financiranja razvoja ruralnog turizma*, *Zbornik radova međimurskog veleučilišta u Čakovcu* 2 (2), 105-110.

IZVORI

APPRRR 2015a: *Statistika 2015: Izvještaj br.1. – Upisnik poljoprivrednika*, apprrr.hr (6.8.2016.).

APPRRR 2015b: *Popis korisnika-primatelja potpora u 2015. godini*, <http://www.apprrr.hr/financijska-2013/2014-1474.aspx> (14.8.2016.).

APPRRR 2016b: *Popis korisnika M04 4.1.2. i 4.2.1.*, <http://www.apprrr.hr/izdane-odluke-za-mjeru-4-1621.aspx> (14.8.2016.).

APRRR 2016a: *Popis korisnika M06 6.3.1.*, <http://www.aprrr.hr/izdane-odluke-za-mjeru-6-1966.aspx> (14.8.2016.).

Partnersko vijeće za tržište rada KZZ (2014): *Strategija razvoja ljudskih potencijala Krapinsko-zagorske županije 2014.-2020. godine*, http://www.hzz.hr/UserDocImages/Strategija_RLJP_KZZ_2014-2020.pdf (3.8.2016.)

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: poljoprivredno stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po gradovima/općinama, DZS, Zagreb, 2015.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, DZS, Zagreb, 2015.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema glavnim izvorima sredstava za život i spolu po gradovima/općinama, DZS, Zagreb, 2015.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: privatna kućanstva prema broju članova, DZS, Zagreb, 2015.

ZARA, 2015: *Nacrt Strategije razvoja Krapinsko-zagorske županije 2016.-2020. godine*, <http://www.kzz.hr/sadrzaj/novosti/strategija-razvoja-kzz-2016-2020/STRATEGIJA%20KZ%c5%bd.pdf> (27.7.2016.).

KRISTINA JAJTIĆ, univ. bacc. geogr.

Zagrebačka avenija 2, 10000 Zagreb, Hrvatska, e-mail: kjajtic@gmail.com

Izv. prof. dr. sc. ALEKSANDAR LUKIĆ

Sveučilište u Zagrebu, Geografski odsjek, Marulićev trg 19/II, 10000 Zagreb, Hrvatska, e-mail: alukic@geog.pmf.hr